

HEIDEMARIE WAWRZYN

NAZIS IN THE HOLYLAND 1933–1948

(Walter de Gruyter GmbH Berlin, Boston – The Vidal Sassoon International Center for the Study of Antisemitism – The Hebrew University of Jerusalem, 2013. 219 o. ISBN 978-3-11-030652-1)

Heidemarie Wawryzn kétségkívül hiánypótló munkájának hátoldalán rögtön abszurd kép elevenedik meg az olvasó lelki szemei előtt. „Fiatal németek masíroztak a palesztinai zsidó város, Haifa utcáin, és azt kiabálták, hogy »Heil Hitler!« Horogkeresztes zászlókat húztak fel a Palesztinai Mandátum német konzulátusának épületeire.”¹ A *Nácik a Szentföldön 1933–1948* című könyv a Németország határain túl élő német közösség között világszerte életre hívott náci csoportosulások palesztinai ágának történetét követi nyomon. Tekintettel a brit fennhatóságú terület kibontakozó zsidó lakosságának és kezdetleges öngazgatásának jelenlétére, ez lehetett talán az a külhoni náci pártszervezet, amelynek története a legtöbb kétes fordulatot, önellentmondást és meghökkentő adatot tartalmazza.

A palesztinai német közösség történetét eddig egyetlen önálló mű sem dolgozta fel, a témát elemző tudományos publikációk pedig látványos forráshiánnyal küszködtek.² Heidemarie Wawryzn azonban archívumok, személyes levelek és sajtócikkek gazdag tárát vonultatja fel a palesztinai német kolóniák életének megrajzolásakor. A szerző adatai szerint a német közösség háromnegyede egy marginális, Jézus eljövételét a Szentföldön váró protestáns szektához, a templomosokhoz (Tempel Gesellschaft) tartozott; valamivel kevesebb, mint negyedük evangélikus volt, s mindössze egy százalékkukat tették ki a katolikusok (137. o.). Közismert, hogy Németország a világ minden pontján igyekezett náci magokat létrehozni a meglévő német közösségek soraiban. Itt, a Landekreis, majd Landesgruppe Palästina-ban a Németországból kapott propagandaanyagok, sajtótermékek, rádióvevők, filmek, könyvek és horogkeresztes kegytárgyak különösen pusztító munkát végeztek az eredendően nemes keresztényi célokot követő lakosság között. Wawryzn remekül megválogatott idézetei közt a hit és a fasiszta politika olyan nyakatekert mutációi bukkannak fel, mint például egy jeruzsálemi német lelkész sorai: „A nemzetiszocializmus alapja a hit; cselekvése a szeretet. A nemzetiszocializmus... testvéri szeretet. De a testvér nem a hottentotta vagy a zulukaffer, hanem húsunk és vérünk fajtestvére, mert ez Isten akarata és törvénye.” (2; 142. o.). Az idősebb korosztály a szerző szerint ellenállt a náci eszméknek, azonban a fiatalság Jeruzsálemben templomi kórossal ünnepelte Hitler áprilisi születésnapját 1936-ban. A Saar-vidék visszatérésekor órákon át zúgtak a jeruzsálemi, jaffai és haifai német templomok harangjai, és a templomosok szvasztikás lobogókat raktak ki házaikra. Mivel azonban a német telepések „zsidóföldön” – ahogy Palesztinát nevezték maguk között – az új náci eszme által olyannyira megvetett zsidók által voltak körbevéve, antiszemitizmusukat mérsékelniük kellett. Munkaadók és bolti kuncsaftjaik gyakran zsidók voltak, s így mindössze olyan aforizmákat engedhettek meg maguknak a náci párt tagjai és szimpatizánsai, mint a „tisza német karácsony” megülése stb.

Különösen komoly tudományos teljesítmény Heidemarie Wawryzn részéről, hogy korábban nem ismert forrásokat kutatott és dolgozott fel a náci-szimpatizáns német templomosok és a palesztinai arab lakosság kapcsolatának témájában. A szerző közel sem kísérli meg a náci–arab kölcsönös kapcsolatkeresés politikai töltettel terhes képét adni, azonban bátran mutatja be adatait, melyek tükrében egy ideológiai és gyakorlati motivációktól vezetett baráti viszony térképezhető fel. A palesztinai nácik kiálltak az arab „Lebensraum” gondolata mellett, szembehelyezkedve a zsidó lakossággal; helyi német vezetők a templomos–arab „közös célokról” értekeztek; németek

¹ Korábbi, a témához kapcsolódó munkáira lásd: Ein Deutscher ist überall ein Deutscher – NS-Gruppen Weltweit 1931–1945. München, 2013.; Zuflucht unterm Hakenkreuz. Deutsche in Palästina 1939–1950. München, 2014.

² Tsvi Erez: Germans in Palestine: Nazis and Templars. *Wiener Library Bulletin*, 17. (1963) 25. o.; Siegfried Braun: Die Deutsche Tempelgesellschaft in Palästina. *Tribune*, 1. (1962) 376–386. o.; Bernd Schröder: Die Beziehung der Achsenmächte zur arabischen Welt. *Zeitschrift für Politik*, 18. (1971) 80–95. o.

és arabok gyakran köszöntötték úgy egymást, hogy „Heil Hitler!” A berlini propaganda természetesen az arab lakosságot is célba vette, és a *Mein Kampf*, a *Cion bölcséinek jegyzőkönyve* és egyéb propagandaanyagok utat találtak a muzulmán célközösséghez. A helyi arab vezetőket minden jel szerint csak az zavarta, hogy népiüket Hitler a nem túl hízelgő 14. helyre szorította a náci faji ranglétrán, s – ahogy az a jeruzsálemi német konzul sajnálkozva közölte – hogy arabok nem léphettek be a nemzetiszocialista német munkaspártba (84–85. o.).

A könyv által tárgyalt időszak közel fele a második világháború idejére esik, s így a műnek érdekes hadtörténeti vonatkozásai vannak. Olasz bombázásoktól eltekintve Palesztinát a tényleges katonai cselekmények elkerülték, s így a Szentfölddel kapcsolatos német hadműveletek és különleges akciók csak papíron születtek meg. A világháború kitöréséig Palesztinát véres arab lázongások tartották rettegésben, és az első dokumentált német–arab közeledések is a harmincas évekből származnak. A német konzulátus papírjai között Wawryzn olyan feljegyzésekre bukkant, ami szerint Lydd, a mai Lod településről arab partizánok keresték meg az intézményt náci támogatásért és fegyverekért folyamodva. A brit hírszerzés egyértelmű feljegyzése szerint arab egységek manővereik során német telepések házaiban és kertjeiben húzódtak meg, vagy ott vettek fel utánpótlásukat. Utóbbi jelenség olyannyira ismert tény volt, hogy náci tisztviselők nyíltan állást is foglaltak mellettük (82. o.). A szerző széles forrásbázisára utal, hogy német és brit adatok mellett francia eredetű forrásokból is merített. Ezek szerint a libanoni határon francia rendszek illegális német fegyverszállítmányokra bukkantak, köztük több száz Mauser típusú puskára és több ezer töltényre. Minden csempész azonban nem akadt fenn a hálón, és később is több német gyártmányú gránátot találtak arab harcosoknál (86. o.). A legtöbb adatot azonban kétségkívül a helyi, Mandátum-hatóságok őrizték meg: arabok között szolgálatot teljesítő első világháborús veterán német kiképzőtisztekről, fegyver- és lőszercsempészetéről, arab lázadók német kiképzéséről, náci propagandaanyagok és források átadásáról egyaránt szólnak a műben gazdagon idézett jelentések (92. o.). A fentiek tekintetében érthető, hogy a brit hatóságok a német telepésektől 1940. tavaszának utolsó napjaiban megkezdték a náci párttagok által szétszórtott rádióvevőket összeszedni, s hogy az ellenséges állampolgárságú német lakosokat ellenőrzésnek tették ki, majd táborokba internálták őket. Magyar szemmel érdekes részlet, hogy a vizsgálati eljárás alá vetett náci párttagok érdekében az a Carl Lutz emelt szót, aki később hazánkban – joggal – zsidómentőként vált ismertté, s aki ekkor még Palesztinában teljesítette svájci konzul-helyettesi szolgálatát (102–103. o.).

A palesztinai arabok lázadó mozgalma vezetőjének, Hadzs Amin al-Huszéini muftinak külön figyelmet szentel a szerző. A mufti az itt feltárt adatok szerint felvette a kapcsolatot a jeruzsálemi német konzulátussal, majd 1941-ben Berlinben tárgyaláson vett részt Hitlerrel. A feljegyzések szerint a mufti „kifejezte hálóját a szimpátiáért, amit [Hitler] az arab, és különösen a palesztin ügy iránt mutatott,” és egy „arab légió” felállítását vetette fel. „Az arabok Németország természetes barátai, ugyanis ellenségeik azonosak: nevezetesen az angolok, a zsidók és a kommunisták” – érvelt (118. o.). A mufti tevékenységét végül vajmi kevés siker koronázta, közös náci–arab tervekben azonban még továbbiak is születtek. Ahogy a gépiesített tömeggyilkolás megkezdése előtt a zsidók leölését Kelet-Európában halálosztagok végezték, úgy a német vezetők Erwin Rommel afrikai győzelmeit követően is hasonló eszközökkel akartak végezni Palesztina zsidó lakosságával. Rommel csapataihoz 1942-ben egy SS halálosztagot csatoltak, azzal a céllal, hogy a helyi arabok bevonásával kiirtsák Egyiptom és Palesztina zsidóit. Az osztagot végül Rommel veresége után Athénba, majd Berlinbe szállították vissza (120. o.). A történet utolsó felvonása az 1944-es kudarcba fulladt Atlas hadművelet. Palesztinai születésű német telepeseket egy ejtőernyős akció keretében dobtak le a Szentföldön, miután a brandenburgi különleges egységek tagjai kiképezték őket. A három németnek és a két arabnak, akiket a Hitlerjugend korábbi palesztinai feje vezetett, nyelvtudásukra és helyismeretükre támaszkodva kellett volna szabotázsakciókat végrehajtaniuk a britek ellen. A kommandósokat azonban rögtön elfogták, s noha a vádakat tagadták, a náluk talált dinamit, rádiók, félautomata német fegyverek és egy német–arab szótár egyértelművé tették a helyzetet. A mű a német lakosok kitelepítésével zárul, s joggal hiányolhatja az olvasó, hogy az a 1952-es izraeli–német jóvátételi szerződést már nem tárgyalta, ami nem csupán a holokauszt túlélőket, de a kitelepített német templomosokat és telepeseket is kárpótlásban részesítette.

A mű olvasásélményét néhány helyen zavarják a megismételt, ám eltérő fordításban szereplő idézetek, vagy az egymást követő oldalakon ismétlődő bekezdések (53., 87–88., 94–95. 107., 136.,

143. o.). Másutt egy egész oldalas német dokumentumot emelt be könyvébe, mindenfajta fordítás, de akár csak a tartalomra való utalás nélkül (112. o.). Hasonlóképp érthetetlen, hogy miért szól a szerző a témába vágó arab források hiányáról, miközben maga is idéz ilyeneket, s irodalomjegyzékében is szerepeltet ilyen írásokat (96., 212. o.), illetve szokatlan módon irodalomjegyzékében egy Wikipédia-szócikk is szerepel. Azonban minden hiányosságért kárpótol a szerző által csatolt kincset érő függelék: egy német utazóknak kiadott Palesztina-térkép egy lista követ a templomos, protestáns és katolikus kolóniák, illetve rendek intézményeiről és településeiről (145–146. o.). Ezek után egy külföldi náci párttagok számára kiadott hivatalos viselkedési útmutatót olvashatunk. Majd pedig a könyv kereken ötven oldalát kitevő lista az összes ismert palesztinai náci párttagot igyekszik felsorolni a United States Holocaust Memorial Museum, az Israel State Archives, a Central Zionist Archives és a Yad Vashem Archives adatai alapján (200. o.). Wawryzn körültekintőségére utal, hogy a Palesztinában született, de nem a Szentföldön belépett náci párttagokról is közöl egy listát. Tekintettel a könyv széles forrásbázisára, fontos témájára és a most elsőként közzétett értékes forrásokra a *Nazis in the Holy Land 1933–1948* megkerülhetetlen részét képezi a második világháborús német diaszpóra közösségek, a holokauszt és a Közel-Kelet történeti irodalmának.

László Bernát

BARRETT TILLMAN

FORGOTTEN FIFTEENTH: THE DARING AIRMEN WHO CRIPPLED HITLER'S WAR MACHINE

(*Regnery History, Washington DC, 2014. 338 o. ISBN 978-1-62157-208-4*)

A magyar szempontból is különösen érdekes és fontos amerikai 15. légi hadsereg aktivitása és története a második világháború folyamán a „nagy testvér”, az amerikai 8. légi hadsereg árnyékában annál mindig is sokkal csekélyebb publicitást kapott. Bár a kilencvenes évek óta jelentős számú kiadvány jelent meg az amerikai 15. légi hadsereg alárendelt alakulatairól osztály-, illetve néha század szinten is, valamint szép számban jelentek meg itt szolgáló hajózók visszaemlékezései is (főleg vadászpilótáktól), a légi hadsereg egészét, annak hadászati–harcászati aktivitását stratégiai szempontok szerint vizsgáló művek alig születtek. Minden bizonnyal ez lehetett az oka a *Forgotten Fifteenth* megszületésének, melynek előszavában (ix. o.) a szerző ugyan azt állítja, hogy ez az első teljes terjedelmű mű az amerikai 15. légi hadsereg történetéről, ez azonban így nem pontos, valójában ez a harmadik ilyen kiadvány.¹

A kötet szerzője, Barrett Tillman újságíróként végzett, és immár évtizedek óta kutat és publikál – tudományos igénygel – amerikai katonai repüléstörténeti témákban. Több száz rövidebb tanulmány és cikk mellett több tucat monográfiája jelent már meg, kutatásai és publikációi különösen kiemelendők az amerikai haditengerészeti repülés témájában, melyekért több rangos díjat is kapott, és több olyan kötetet is jegyez a témában, melyek igazi klasszikusnak számítanak.² Emellett állandó televíziós szakértőként is tevékenykedik a tengerentúlon. A kiváló írói vénával és mesélői

¹ A korábban megjelent két könyv: *Kenn C. Rust: Fifteenth Air Force Story*. Temple City, Historical Aviation Album, 1976. – amely első negyven oldalán mutatja be az amerikai 15. légi hadsereg összefoglaló történetét –, valamint *Kevin A. Mahoney: Fifteenth Air Force against the Axis: Combat Missions over Europe during World War II*. Lanham, Scarecrow Press, 2013., amely napról napra követi az eseményeket és bevetéseket. Utóbbi kötettel Tillman műve feltehetően párhuzamosan készült, de Mahoney könyve előbb jelent meg.

² Barrett Tillman máig legnagyobb hatású műve ezek közül a John B. Nicholssal közösen írt, azóta számos újabb kiadást is megért munkája: *On Yankee Station: the Naval Air War Over Vietnam*. Annapolis, Naval Institute Press, 1987.